
**ЗНАМЕНІТІ ПОДІЇ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

**ІГОР КОЛЯДА
СТЕПАН БОРЧУК
ЛЮДМИЛА ДРОГОМИРЕЦЬКА
ЄВГЕН ЛІЗЕНЬ**

ДИРЕКТОРІЯ УНР

Харків
«ФОЛІО»
2024

Розділ перший

Антигетьманське повстання

29 квітня 1918 р. до влади в Україні прийшов Павло Скоропадський. Майже одразу після перевороту почалося формування опозиції режиму гетьмана П. Скоропадського. У опозицію до нової гетьманської влади постали різні політичні сили, які ставили перед собою різні завдання та прагнули до зовсім протилежних результатів. Головними політичними опонентами режиму Гетьманату були українські політичні партії, переважно лівого спрямування, та українські більшовицькі організації, підтримані російськими більшовиками.

Проте і провідники українських партій лівого спрямування, що утворили Український національний союз (УНС), як опозиційне антигетьманське політичне об'єднання, прагнули до тісних взаємин з більшовиками.

У жовтні-листопаді 1918 р. українська ситуація загострюється внутрішня суспільно-політична ситуація в Україні. За оцінкою В. Винниченка, «ідея повстання літала вже у повітрі».

14 листопада 1918 р. гетьман Павло Скоропадський проголосив «федеративну грамоту», згідно якої Українська держава входить у федеративну спілку з майбутньою небільшовицькою Росією. Цим рішенням гетьман мав на меті здобути прихильність з боку Антанти після того, як поразка Німеччини й Австрії стала вже dokonаним фактом на військову підтримку яких він опирався.

Різка зміна зовнішньополітичної орієнтації спричинила ще більшу дестабілізацію становища гетьманського режиму. Як писав В. Винниченко у «Щоденнику», «він не сподівався на успіх перевороту, однак саме Грамота про федерацію надала йому (перевороту) широку підтримку серед широких народних кіл, яка вилася у повноширне повстання проти влади, яка не вирішила соціальних проблем, та ще й «зрадила» державницьку українську справу».

Проте один із чільних діячів УНС Микита Шаповал, на відміну від В. Винниченка, зазначає, що підготовка повстання проти режиму П. Скоропадського здійснювалася заздалегідь до проголошення федеративної грамоти і була свідомою діяльністю антигетьманської опозиції. Так, він зазначає: «У вересні 1918 р. я змовився з Андрієм Макаренком, ген. О. Осецьким, полковниками Н. Павленком і О. Хилобоченком працювати в напрямі підготовки повстання. Цей план заздалегідь був вирішений трьома членами Центрального комітету соціалістів-революціонерів (Григоріїв, Лизанівський і я). Потім у цей план було втаємничено Винниченка, який зразу погодився на нього. Так ми нишком підготовляли справу. З гетьманського генерального штабу нам давав відомості полковник ген. штабу Василь Тютюнник (патріот і демократ-революціонер). Згодом втаємничено було в цю справу представників січових стрільців (полк. Коновалець та ін.). Командир Чорноморського кошу полк. В. Пелешук і начальник Запорізької дивізії полковник П. Балбочан восени самі запропонували довіреною свої послуги. Зносили із цими особами я таємно підтримував. Колись у своїх споминах я докладніше оповім про подробиці справи, а тепер лише скажу, що, напр., полковники В. Пелешук і П. Балбочан ще за 2 тижні одержали від мене особисто накази про виступ в середніх числах листопада. Ще значно раніш перед повстанням

Винниченко і я вели переговори з різними групами про їх участь у повстанні. Розуміється, соціалісти-революціонери були за повстання, як я вже зазначив раніш. Соціал-демократи на пропозицію Винниченка за першим разом були відхилили свою участь у повстанні, але за другим наворотом Винниченкові вдалось їх переконати. Переговори з трьома лідерами соціалістів-федералістів (А. Ніковський, С. Єфремов і К. Мацієвич) були неуспішні, бо вони рішуче назвали наш намір «авантюрою» і відмовились за свою партію прийняти участь».

Довідавшись від дружини С. Петлюри щодо розпорядження про свій арешт, М. Шаповал і В. Винниченко з початку листопада 1918 р. перебували на нелегальному становищі.

Переховуючись, вони обмірковували всі деталі організації антигетьманського повстання. Так з'явилася ідея утворити на час боротьби за владу (до скликання Установчих зборів) спеціальний керівний орган повстання — колегію з трьох-п'яти осіб — Директорію. Персональний склад якої мав сформувати Український національний союз. Члени УНС — українські есери, «спілчани» та соціал-демократи встановили контакти з полком Українських січових стрільців у Білій Церкві (провідники яких були незадоволені русифікаторською реакційною політикою генерала П. Скоропадського і заявляли, «що віддають себе в розпорядження УНС»); залучили до сил антигетьманського повстання військові підрозділи, що перебували на фронті на Чернігівщині та Харківщині, також залізничників (які мали сформовані воєнізовані дружини).

План повстання розробили представники Українських січових стрільців (Є. Коновалець і А. Мельник) та залізничників (А. Макаренко і генерал О. Осецький). План був затверджений керівними органами УСДРП та УПСР. Осторонь цього плану залишалися українські соціалісти-федералісти.

9 листопада 1918 р. УНС ухвалив постанову, яка була передана Українським телеграфним агентством: «Зважаючи на те, що під впливом останніх подій у громадянських колах поширюються чутки про якісь наміри УНС щодо зміни тактики в напрямі активних виступів, Головна рада УНС заявляє, що чутки про зміну тактики Національним союзом не мають підстав; зазначені питання в Головній раді не виникали. Головна рада прохає все громадянство взяти до уваги лише постанови УНС, відкидаючи всякі чутки, котрі ширяться з метою знервувати громадянство і внести дезорганізацію, яку використовують на шкоду українській справі».

Загострення суспільно-політичної ситуації, наростання народного невдоволення політикою режиму П. Скоропадського посприяло консолідації антигетьманських сил. Ідею повстання, крім УСДРП, підтримували вже й українські соціалісти-федералісти.

На спеціально скликаних зборах УНС В. Винниченко доповів, що «проти гетьмана вже підготовлено повстання, і що без обговорення та дебатування цього питання політичні партії мають обрати Директорію і дати їй повноваження на проведення виступу».

На окремому таємному засіданні уповноважених представників від усіх політичних партій, які входили до складу УНС, було схвалено рішення про обрання складу Директорії УНР.

У ніч з 13 на 14 листопада 1918 р. в кабінеті міністерства шляхів (нині — бульвар Т. Шевченка, 34) таємно зібралися 14 осіб, серед яких були, зокрема, А. Макаренко, генерал О. Осецький, полковники В. Тютюнник та М. Аркас, полковник Є. Коновалець з кількома провідниками Січових стрільців, представники партій українських соціалістів-революціонерів, соціал-демократів, соціалістів-федералістів та очільники повстання В. Винниченко і М. Шаповал. Дехто з політичних та партійних очільників відмовилися не тільки взяти участь у засіданні, а й увійти до складу Директорії. С. Петлюра також

був відсутній на цьому засіданні. Але на вимогу Січових стрільців та за попередньою згодою, даною В. Винниченку, його було введено до складу Директорії заочно.

Отже, саме тієї ночі було обрано керівний склад Директорії, як керівного органу антигетьманського повстання. Головою її було обрано В. Винниченка (соціал-демократ), членами: С. Петлюру (соціал-демократ), Ф. Швеця (представник есерів та «Селянської спілки»), О. Андрієвського (соціаліст-самостійник) та А. Макаренка (безпартійний, представник залізничників).

Усі вони були досить молодими людьми: А. Макаренкові було 35 років, Ф. Швецю — 36, В. Винниченку — 38, С. Петлюрі — 39, О. Андрієвському — 40. «Директорів» було обрано одноголосно. Передбачалося, що Директорія буде тимчасовим органом влади і лише до часу повалення режиму П. Скоропадського. Після успіху повстання її має змінити представницький орган влади.

Спочатку було вирішено, що тільки три «директори» (В. Винниченко — голова, С. Петлюра та Ф. Швець) будуть головними «директорами», а решта — тимчасовими — «допоміжними» (А. Макаренко, П. Андрієвський). Але згодом усі члени Директорії отримали право рівного голосу.

На цьому засіданні було схвалено й остаточний план антигетьманського перевороту.

«Під час підготовки повстання, — повідомляв голова Директорії, — шукаючи скрізь, з усіх боків, забезпечення успіху своєї справи, ініціатори руху ввійшли в переговори з представниками російської совітської делегації Х. Раковським і Д. Мануїльським для координації наших виступів під час повстання. Вони згоджувались підтримувати нас не активно, а усиленням своєї розвідочної діяльності на фронтах, щоб тим притягти увагу німецько-гетьманських військ. Вони зобов'язувались визнати той лад, який буде встанов-

лено новою українською владою й абсолютно не втручатись у внутрішні справи Української Самостійної Народної Республіки. Зі свого боку ми обіцяли легалізацію комуністичної партії на Україні. Д. Мануїльський, з яким я переважно вів ці переговори, пропонував мені грошей на піддержку справи, а також поїхати за кордон для підписання цього договору. Не надаючи значіння ніяким підписам, гадаючи, що й без цього можна додержати договір, коли є щирість і бажання додержуватись його, й зламати з підписом, коли того бажання немає, — я їхати кудись підписувати відмовився, так само, як і від пропонованих грошей. Але договір лишився договором».

Отже, організатори повстання вважали, що в політичному, військовому та організаційно-технічному сенсах воно підготовлене. Керівники лише мають обрати слушний момент для його початку.

У день обрання Директорія мала переїхати до Білої Церкви, звідки планувалося розпочати наступ на Київ. У столиці залишився тільки В. Винниченко, щоб підготувати відозву до населення й призначити заступників Директорії «для координації революційної акції».

«Відозву Директорії» було розклеїно на вулицях Києва 15 листопада 1918 року одночасно з «Грамотою П. Скоропадського» про федерацію з найбільшовицькою Росією. У листівці наголошувалося «на антинародній, антинаціональній сутності Гетьманщини», подавалася оцінка опозиції останньому рішення гетьмана про відновлення федерації з білогвардійською Росією: «Останнім зрадницьким актом генерал-гетьмана П. Скоропадського про скасування самостійності Української Держави. Український народ віддається остаточно на поталу поміщицько-бюрократичній реакції і на цілковите поневолення. Сформований новий уряд із представників реакцій-

них кляс, які мають творити єдину неділиму Росію, виразно говорить про те, що чекає український народ, коли ви не встанете рішуче і до останнього чоловіка в оборону свого життя... Од імені організованої української демократії, від усього активного народного громадянства, яке обрало нас, ми, Директорія Української Народньої Республіки, сим оповіщаємо: Генерал Павло Скоропадський є насильник і узурпатор народньої влади. Все правительство його, як протинародне, протинаціональне, оповіщаємо недійсним. Пропонуємо генералу П. Скоропадському і його міністрам залишити обманом і насильством захоплені ними урядові посади. В ім'я спокою, порядку в Республіці, пропонуємо зробити це негайно, без пролиття крові».

Закликаючи російських офіцерів скласти зброю та залишити Україну, а австро-німецькі війська із розумінням поставитися «до усунення з політичної арени монархічно-поміщицької реакції», Директорія зверталася до громадян з проханням чітко визначити своє ставлення до подій, що розгорталися: «Хто стоїть за утиск та експлуатацію селянства та робітництва, хто хоче панування жандармів і охранок; хто може спокійно дивитись на розстріл мирних студентів озвірілими руськими офіцерами, — той нехай виступає разом з гетьманом і його урядом за єдину неділиму гетьмансько-монархічну Росію проти волі демократії Української Народньої Республіки...».

Паралельно із поширенням Винниченкової відозви з Білої Церкви С. Петлюра розіслав свій «Універсал», підписавши його — «Головний Отаман військ України». У документі, підготовленому публіцистом О. Назаруком, особливий наголос робився на військовому аспекті заходів: «По наказу Директорії Української Республіки я, jako верховний головнокомандуючий, закликаю всіх українських солдатів і козаків боротися за державну самостійність України,

Зміст

<i>Розділ перший.</i> Антигетьманське повстання	3
<i>Розділ другий.</i> Організація влади. Трудовий конгрес	18
<i>Розділ третій.</i> Акт злуки УНР і ЗУНР	31
<i>Розділ четвертий.</i> Внутрішня політика	41
<i>Розділ п'ятий.</i> Зовнішня політика	47
<i>Розділ шостий.</i> Отаманщина. Єврейські погроми	55
<i>Розділ сьомий.</i> Міжконфесійна ситуація	71
<i>Розділ восьмий.</i> Культурно-освітнє життя	79
<i>Розділ дев'ятий.</i> Перший зимовий похід (6 грудня 1919 р. — 6 травня 1920 р.)	83
<i>Розділ десятий.</i> Другий зимовий похід	96
<i>Розділ одинадцятий.</i> Штрихи до портретів діячів Директорії УНР	110
Михайло Омелянович-Павленко	110
Юрій Тютюнник	114
Петро Болбочан	118
Використана література	124